

LA VIOLÈNCIA ANTIRELIGIOSA AL PRIORAT A L'ESTIU DE 1936

— Pere Audí Ferrer —

L'article analitza la destrucció de les esglésies del Priorat durant l'estiu de 1936, destacant els danys materials, els saquejos i la profanació de tombes. També esmenta la cronologia dels fets, els autors dels atacs i el destí dels edificis religiosos durant la Guerra Civil.

The article analyses the destruction of churches in the Priorat region during the summer of 1936, highlighting the material damage, the looting and the desecration of tombs. It also details the chronology of the events, the perpetrators of the attacks and the destruction of religious buildings during the Civil War.

PARAULES CLAU:

Priorat, Guerra Civil,
Església, patrimoni
eclesiàstic, violència

KEYWORDS:

Priorat, Civil War,
Church, Church property,
violence

◆ Introducció

El que segueix és fruit del buidatge de diverses fonts: alguns documents municipals elaborats després de la guerra en què es donen alguns detalls de les destrosses que sofriren les esglésies, algunes obres d'història local, el llibre de Jaume Sabaté sobre les víctimes de la guerra al Priorat, els informes elaborats per les autoritats municipals i la Guàrdia Civil que figuren a la Causa General i la peça desena de la Causa General, dedicada, exclusivament, a la violència anticlerical. En general, són documents i llibres elaborats per persones que no visqueren directament els fets i, alhora i pel que fa a la Causa General principalment, són documents primaris, és a dir, els únics que permeten acostar-se al coneixement del que va passar. Les declaracions que conté la Causa General, per molt que intentin respondre a un qüestionari, no sempre contenen la informació que se'ls demanava, per exemple la data del fets. En alguns casos s'especifica el destí que va rebre l'església del poble després de l'assalt, però en altres, no. Ara bé, això no vol dir que no s'hi donés cap utilitat. Per tant, malgrat que he intentat treballar amb tota la documentació disponible i malgrat el desig d'elaborar un estudi que donés resposta a totes les preguntes, només ho he pogut fer de forma parcial donada la manca d'informació.

◆ 1. Les esglésies: visió de conjunt

Destrosses

Totes les esglésies de les vint-i-sis localitats que trobem al Priorat van patir la destrucció d'imatges, dels altars, dels retaules, dels ornaments i dels objectes del culte (roba dels capellans i de les imatges, calzes, patenes, relíquies...). A Cabacés se salvà l'ermita de Sant Roc, però la resta d'ermites de la comarca foren assaltades.

En algunes localitats el saqueig i la destrucció anaren acompanyat de robatoris, com en el cas de Bellmunt, Capçanes i Falset.

En conjunt, ben poca cosa se'n salvà. Com veurem amb detall en analitzar cada cas, segons una memòria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense foren recuperades, totalment o parcialment, peces importants d'orfebreria.¹ També se salvaren alguns retaules, l'orgue de Torroja... En

1. *Los Monumentos Arqueológicos y Tesoro Artístico de Tarragona y su Provincia durante los años 1936-39. Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*. El citarem com a *Monumentos*

alguns casos fou per l'actuació de la Comissió del Patrimoni Artístic nomenada per la Generalitat, amb Ignasi Mallol i Joan Rebull al capdavant, i d'altres per l'actuació de veïns del poble. Ara bé, hi ha casos en què no s'indica que actués ningú. Per tant, no se sap a qui s'ha d'atribuir la salvació, bé podria ser perquè, abans dels saquejos de les esglésies, se'n van amagar alguns objectes. També podria ser que algun o alguns assaltants les conservessin a casa i més tard les lliuressin, ells o els que van quedar. He trobat casos de retorn d'objectes a Cabacés, Cornudella, Gratallops, Pobolleda, Siurana i Ulldemolins. El següent comentari de Climent avala la idea que algunes persones es quedaren coses a casa: «Si bien en los primeros momentos, no conociendo en detalle los actos de barbarie general registrados, algunos Comités permitieron retirar objetos de culto a particulares y trasladarlos a sus casas, pronto rectificaron el impulso generoso e hicieron devolver cuanto tenía relación con la Iglesia».² Ara, potser no ho van fer i els objectes se salvaren del foc o de l'espoli.

L'actuació dels assaltants fou semblant en tots els pobles: es treien de l'església, després de fer-los bocins, imatges, altars, retaules... i es cremaven en algun lloc del poble o dels afores. El foc fou el destí omnipresent per a moltes obres d'art. En dos casos, Falset i Marçà, foren cremats a l'interior de l'església, motiu pel qual l'edifici va patir desperfectes més o menys seriosos impossibles d'avaluar amb cert rigor amb la informació de què disposem. En general, però, els edificis no van patir gaire i foren reutilitzats durant els anys de guerra, si bé no en tots els casos es diu si foren reutilitzats o no.

En algunes localitats tenim informació de comportaments un pèl diferents, que no necessàriament es donaren únicament en aquestes localitats. A Falset es van trobar amb tanta fusta que van haver de portar una serradora al temple, feren la fusta bocins i cridaren els habitants que n'anessin a buscar: serví de combustible aquell hivern. A Gratallops i el Lloar foren profanades diverses tombes. Al Lloar es cremaren les restes que hi havia a l'interior. A Pobolleda també es profanaren tombes tot cercant objectes de valor. Als Guiamets es disparà contra les imatges dels sants. A Ulldemolins es feu befa de les imatges. A Ulldemolins fins i tot s'emprà la dinamita per arrencar l'altar major. A Marçà, a més de totes les destrosses, es van traure les creus del cementiri.

a partir d'ara.

2. CLIMENT, Lluís. *Rojos en Tarragona y su provincia*. Tarragona, 1942, p. 88.

Alguns informes redactats després de la guerra ens permeten fer-nos una idea de l'abast d'aquestes destruccions. Segons l'estadística dels danys causats per la guerra que va publicar la Cámara Oficial de la Propiedad Urbana de Reus, en què s'analitzaren els desperfectes soferts pels immobles, cap de les esglésies prioratines va resultar totalment destruïda. Al quadre següent es resumeixen les dades que ens ofereix aquest informe i altres que he localitzat en els fons municipals dipositats a l'Arxiu Comarcal del Priorat.

Localitat	Valor estimat dels danys (en pessetes) ³	Valor estimat dels danys (en pessetes) (altres documents)
Albarca	10.000	
Bellmunt		35.000 ⁴
La Bisbal de Falset	100.000	
Falset	60.000	
La Figuera		50.000 ⁵
Gratallops (ermita)	50.000	
Marçà		635.000 ⁶
Pradell	15.000	
La Torre de Fontaubella	17.000	10.000 ⁷
Ulldemolins	15.000	

Un objecte especialment desitjat foren les campanes. De tres localitats no tenim informació: Cornudella, Margalef i Siurana. Solament en quatre localitats (Capçanes, els Guiamets, la Torre i la Vilella Baixa) es van respectar íntegrament. En sis localitats (el Lloar, Marçà, el Masroig, el Molar, la

3. CÁMARA OFICIAL DE LA PROPIEDAD URBANA DE REUS. *Estadística de los daños causados por la guerra en las ciudades de Reus, Tarragona y Tortosa y resto de la provincia*. Reus, 1941.

4. ACPR, Fons Ajuntament de Bellmunt, Qüestionari sobre el municipi (1942), 163.14.

5. 10.000 pessetes els danys causats a l'ermita. ACPR, Fons Ajuntament de la Figuera, Qüestionari sobre el municipi (1942), 60.6.

6. ACPR, Fons Ajuntament de Marçà, Informe municipi durant la Guerra Civil (1939), 147.36.

7. ACPR, Fons Ajuntament de la Torre de Fontaubella, Qüestionari sobre el municipi (1942), 178.5.

Morera i Escaladei) es destruïren totes les campanes o s'agafaren per reciclar-les. A la resta de localitats se'n va deixar alguna perquè es va comprendre que podien fer algun servei que no fos religiós.

D'onze localitats tenim notícies que els objectes personals de culte que els habitants tenien a casa també foren destruïts. Normalment es feia un pregó que comunicava l'obligació de portar-ho a un lloc del poble, on es destruïa i cremava.

En algunes localitats, poques, es van produir profanacions de tombes.

Probablement en tots els casos les destruccions anaren acompanyades de blasfèmies i burles cap als elements destruïts. Ara bé, en poques localitats es parla d'aquests fets.

Autors

En general, els autors materials de les destrosses foren persones de la mateixa localitat. En disset casos, un 65% del total, no intervingueren persones d'altres indrets. En quatre casos, un 15%, intervingueren, a més dels autors locals, persones vingudes d'altres localitats (de la Serra d'Almos, de Móra la Nova, de Móra d'Ebre i de Marçà). En un cas, la Vilella Baixa, els autors foren persones del poble sota l'amenaça que si no ho feien ells ho faria l'escamot de forasters. Només en un 15% dels casos, quatre localitats, els autors foren exclusivament gent vinguda de fora.

Un cas especial és el de la Torre de Fontaubella, en què les destruccions es van produir en dues tongades, la primera protagonitzada per forasters vinguts de Marçà i que van destruir les imatges, i la segona protagonitzada per persones de la localitat, en què van destruir la resta (bancs, altars...). L'he comptabilitzada en l'apartat de forans.

La conclusió és força evident: foren les persones de cada localitat, els responsables.

En sis casos s'indica que entre la multitud d'assaltants hi figuraven dones: Bellmunt, Falset, Gratallops, Marçà, Porrera i Ulldemolins.

Cronologia

No sempre s'indica la data exacta en què es van produir els fets. En quatre casos la desconeixem. Ara bé, de les altres vint-i-dues localitats, tret de Falset i Cornudella, que es van produir a l'agost, en la resta de casos, vint, un 77% del total, es van produir al juliol.

El primer poble on es va assaltar una església fou Poboleda, el dia 22. En una data que oscil·la entre el 22 i el 24, dues, Capçanes i el Lloar. En set casos els assalts es produïren el dia 23, el dia que més esglésies foren assaltades. En el cas de Marçà, no inclòs en el grup anterior, el 23 o el 24. Aquest darrer dia els tocà el rebre a la Torre i a Porrera. El 24 o el 25, a la Vilella Alta, i el 25, a Bellmunt, Torroja i Margalef. Finalment, en una data que oscil·la entre el 24 i el 26, als Guiamets.

A la província de Tarragona, segons Lluís Climent, després que s'hagueren celebrat sense incidents els oficis religiosos el diumenge 19, el dilluns 20 i en alguns llocs fins i tot el dimarts 21, els assalts començaren aquell dia, concretament a Reus i Valls el 21 al matí i a Tarragona cap a mitja tarda. A Tortosa els atacs es produïren el 23 de juliol.⁸

Com podem veure, la comarca no es quedà enrere pel que fa a la cronologia i en pocs dies es van assaltar la totalitat de les esglésies, tret del cas de Falset i Cornudella, com ja hem esmentat.

Destí dels edificis

Segons Climent, les esglésies «en los pueblos sirvieron sobre todo para almacenes de carácter agrícola, de abonos, garajes y cooperativas». També s'utilitzaren com a estables. «No se limitó a eso la profanación de templos. En Maspujols, Morera, Poboleda y Porrera se convirtieron en salas de baile, clubs o centros de dispersión».⁹

I sembla que sap el que es diu, si més no coincideix amb el que he trobat que succeí al Priorat. Com ja ha quedat dit, en la majoria dels casos els edificis no sofriren danys seriosos i es reutilitzaren. En aquest sentit, tenim informació de catorze localitats. A Siurana, l'església va romandre tancada fins el 1938, moment en què va ser afectada per les destrosses. Les altres tretze reberen usos diversos, en què predominava fer-les servir com a magatzem, set casos. A més de magatzem s'utilitzà com a cooperativa en un cas, com a garatge i quadra en un altre, i com a escola i per donar aixopluc als refugiats en un altre. En tres casos s'utilitzà com a sala d'esbarjo, en dos dels quals s'especificà que l'esbarjo era el ball. A Gratallops s'utilitzà com a presó, a Cabacés s'hi van donar diversos usos (garatge, local de la cooperativa) i al Masroig s'hi van construir les barques que havien de creuar el riu quan s'esdevingués l'ofensiva de l'Ebre.

8. CLIMENT, *Op. cit.*, p. 86.

9. CLIMENT, *Op. cit.*, p. 91.

◆ 2. Les esglésies, poble a poble

Albarca

La Causa General no dona cap informació sobre el que hi succeí. Sabaté no esmenta la data dels fets. Els actors foren gent del poble.

«No fou matat ningú del poble, car tots formaven pinya. Però tots els exaltats varen saquejar l'església i feren caure a bocins l'altar de la Mare de Déu del Roser, d'estil gòtic, amb una imatge de la Verge procedent d'Escaladei. Seguiren el mateix camí les imatges de sant Vicenç, patró, i sant Roc, copatró. L'ermita de la Mare de Déu de Montserrat també fou saquejada i com que sembla que no van poder cremar la imatge per manca de combustible, l'aixafaren a cops de mall i la llençaren cingle avall. De les campanes de l'església, s'endugueren la grossa i deixaren la petita.»¹⁰

Bellmunt del Priorat

25 de juliol de 1936-30 de juliol de 1936. Els actors foren gent del poble.

«Quema de altares é imágenes de madera y de la mayor parte de las ropas y ornamentos del culto Divino (lo restante lo robaron) de la Iglesia Parroquial. Destrucción de todos los altares é imágenes de la propia Iglesia, convirtiéndola en almacén. Profanaciones públicas y robo de los vasos sagrados, custodia, cruz parroquial, etc.»

«Por aquellas fechas se decretó también la destrucción de las imágenes, estampas, libros y cuantos objetos religiosos estaban en manos de los particulares.»¹¹

«El primer pas [del comitè] fou contra l'església; els altars i imatges foren malmesos i, junt amb els objectes de culte i ornaments, varen ser cremats fora del temple.» Fou convertit en magatzem municipal. «De les campanes, les dues grosses foren arrancades i llençades al carrer, d'on foren retirades amb un camió.»¹²

10. SABATÉ I ALENTORN, Jaume. *Víctimes d'una guerra al Priorat (1936-19..)*. Barcelona: Dalmau Editor, 2002, p. 26.

11. AHN, Causa General, 1443, exp. 7, foli 9.

12. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 29.

La Bisbal de Falset

23 de juliol de 1936. «Elementos forasteros en número de unos 70 que vinieron a este pueblo.»

«Destrucción de las imágenes religiosas y todos los objetos religiosos de la Iglesia Parroquial.»¹³ «Els milicians portaven pressa, es veu que ho esperaven, i el seu primer esclat, el 25 de juliol, fou en contra de l'església, on van destrossar les imatges i altres objectes i ornaments de culte, cremats en una monumental foguera. Quedaren en peu alguns altars i es va salvar l'orfebreria.»

De tres campanes, en deixen la grossa.¹⁴

Cabacés

23 de juliol de 1936. Els actors foren gent del poble.

«Destrucción de la Iglesia, quema de las Imágenes y demás objetos de culto.» «Destrucción saqueo e incendio» de les ermites de la Mare de Déu de les Neus, la de Sant Roc, la de Sant Joan, la de Sant Miquel i la de l'església del mas Roger. No indica cap data dels assalts a les ermites.¹⁵

«Com a primera mesura, el 23 de juliol els exaltats varen destrossar imatges i retaules de l'església, juntament amb l'orgue i objectes sagrats. Tot el material, trinxat a mil miques [...] fou carregat en un camió [...] i abocat al terraplè per on passa la Cantarilla del Pont del Terror. [...] També el mobiliari de l'ermita de la Foia i el de l'ermita de Sant Miquel foren cremats; però contràriament, no es tocà res de l'ermita de sant Roc. Gràcies a la intervenció d'Ignasi Mallol, foren respectats el retaule gòtic de l'església parroquial i altres objectes d'un cert valor; traslladats a Barcelona, se'n féu càrrec la Generalitat. [...] Una altra víctima de l'estrall foren les campanes. Des tres que hi havia, en prengueren dues i en conservaren una, perquè la consideraven útil per a la població.»¹⁶ El retaule era una peça del primer terç del segle XV. Els objectes que esmenta bé podrien ser «la orfebrería litúrgica, con varias piezas góticas de gran interés».¹⁷

13. AHN, Causa General, 1443, exp. 8, foli 9.

14. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 35.

15. AHN, Causa General, 1443, exp. 9, foli 10.

16. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 39. Part de la informació és extreta de VALL MASIP, Joan. *Cabacés, el meu poble*. Cabacés, 1999. El retaule era una peça «del primer tercio del siglo XV».

17. *Monumentos*, p. 53-54.

Segons Joan Vall, l'edifici de l'església tingué diverses destinacions: magatzem de fruits de les finques requisades, caserna per a una unitat especial de soldats bascos, presó per a presos polítics, centre de coordinació de soldats que es reintegraven a l'exèrcit, base de xofers...¹⁸

«En una primera reacció iconoclasta [...] foren baixats al Puntarrer i cremats el mobiliari del temple i fins i tot l'orgue. Hom respectà, tanmateix, el retaule gòtic, el qual posteriorment fou traslladat a Barcelona per la Generalitat. [...] Part del mobiliari de l'ermita de la Foia i de la de Sant Miquel foren també cremats, però no es tocà res de l'ermita de Sant Roc. L'edifici de l'església, que havia restat intacte, fou utilitzat com a garatge durant la guerra, i la sagristia com a cooperativa.»¹⁹

Capçanes

24 de juliol de 1936. Els actors foren gent del poble amb «varios individuos de Mora la Nueva». «Son destruidos e incendiados todos los altares de la Parroquia. Robo relicario y profanación reliquia de Santa Rosalia Patrona del Pueblo.»

28 de setembre de 1936. «Se ordena a todos los vecinos que entreguen las imágenes religiosas de su propiedad para destruirlas.»²⁰ Segons el programa de festes de la benedicció i reposició de la imatge de la patrona, l'assalt es va produir el dia 22 de juliol.²¹

«El primer atac fou contra l'església; malmeteren els altars, les imatges i altres objectes de culte, cremats a la plaça. [...] Només hom pogué salvar —naturalment d'amagat— les relíquies de santa Rosalia, patrona del poble. Quant a l'edifici, es féu servir com a magatzem de control.» Les campanes no les van tocar.²²

La imatge de la patrona es va beneir i reposar el 7 d'abril de 1940. L'adquisició de noves imatges per a l'església es finançà amb aportacions de la població.²³

18. VALL, *Op. cit.*, p. 130-131.

19. BIETE FARRÉ, Vicenç. *Cabacés, un poble al peu del Montsant*. Cabacés: Ajuntament de Cabacés, 1991, p.203

20. AHN, Causa General, 1443, exp. 10, foli 9.

21. ACPR, Fons Ajuntament de Capçanes, Reposició imatge de Santa Rosalia, 171.2.

22. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 45.

23. ACPR, Fons Ajuntament de Capçanes, Aportacions compra imatge parròquia, 175.6.

Cornudella de Montsant

Agost de 1936. Els actors foren gent del poble.

«Destrucción parcial templo parroquial.» «Recogida Imágenes y objetos religiosos por las casas particulares.»²⁴

«Com a primer pas l'església fou saquejada; però es conservà el magnífic retaule barroc de l'altar major, tot i que se'n destruïren les imatges. Foren cremats els altars laterals i malmeses les imatges, per bé que el pintor Ignasi Mallol, en nom de la Generalitat de Catalunya, pogué emportar-se'n algunes, amb els objectes de culte de més valor. I així va ser perquè segons *Monumentos* "Se ha recuperado gran parte de la orfebrería religiosa de los siglos XVII y XVIII y algunas casullas de telas del siglo XVIII."²⁵ Hom obligà a lliurar els llibres religiosos i els objectes de culte de les cases particulars. L'orgue de l'església fou destruït sense pietat. De les cinc campanes de bronze, quatre foren entregades per l'ajuntament per convertir-les en metralla. L'arxiu parroquial fou guardat i l'edifici de l'església, habilitat per magatzem, fou respectat. L'ermita del Codolar també va ser saquejada, però l'immoble fou conservat; el mateix passà amb les capelles del Pilar i del convent de les Monges.»²⁶

«L'ermita de Sant Joan del Codolar va ser assaltada i cremada. Amb tot, la imatge del sant i algunes pintures, va ser salvades mercès els treballs del Sr. Mallol, de la Generalitat, però, diu Franquet, que van desaparèixer.»²⁷

Segons *Monumentos*, el retaule o una part del retaule, diria jo, es va destruir «para hacer leña, por los refugiados, que estaban instalados en la iglesia durante el invierno 1936-1937». Així ho recull també Climent.²⁸

Escaladei

«La Iglesia fue desvalijada y destruidas sus imágenes y el Templo quedo convertido en Sala de Báile unas veces y otras cuadra de caballerias, etc. Recogieron los cuadros religiosos que habian en las escasas casas de personas de derechas de la aldea. En el antiguo Convento de Escala-Dey (Con-

24. AHN, Causa General, 1443, exp. 13, foli 14.

25. *Monumentos*, p. 56.

26. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 51.

27. GORT JUANPERE, Ezequiel. *Història de Cornudella del Montsant*. Reus: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, 1994, p. 359.

28. *Monumentos*, p. 56; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 91.

vento de Cartujos) fueron demolidos algunos vestigios de arte que aún quedaban.»²⁹

Segons Sabaté, un cop constituït el comitè, «l'emprengué contra l'església, petita, d'estil romànic [...] Enderrocaren l'altar [d'estil barroc] trencaren la imatge i tragueren els ornaments al carrer fent-ne mofa, i enmig de la plaça ho trencaren tot.» S'endugueren la campana.³⁰

Falset

El 14 d'agost de 1936.³¹ La causa general esmenta el mes d'agost, sense concretar-ne el dia. Els actors foren gent del poble..

«Destrucción de la Iglesia Parroquial, Hospital Municipal, Convento de las carmelitas.»³²

«Els exaltats malmeteren els retaules i les imatges, bé que desaren tots els objectes que consideraren d'un cert valor. En enderrocar els altars, es trobaren que quedaven sepultats per un excés de fusta, i a primers de setembre acordaren fer un pregó anunciant al poble que tots els que volguesin fusta anessin a l'església a buscar-la; hi portaren una serradora i, feta a bocins, la gent en carregà de valent [...] Un altre pregó comunicà que tot-hom que tingués imatges o objectes religiosos, els portés a la plaça [un cop a la plaça] a cops de martell, ho trencaren a bocins, tot separant, tanmateix, allò que consideraven que podia tenir un cert valor. Alguns falsetans varen presenciar com eren foragitades del convent les germanes [...] i com la Mare de Déu del Carme, lligada amb una soga al coll, era llençada a terra.»³³

Pel que fa a les campanes, el 24 de setembre tres foren aterrades i, juntament amb les dues del Convent, la de l'Hospital i la de Sant Gregori, el 7 d'octubre se les emportaren cap a Barcelona en un camió. Segons Sabaté i sense cap mena de document justificatiu, en el mateix transport s'emportaren «metalls, salmons, llànties i candelers i una muntanya d'objectes». Si bé es va dir que no valien res, entre aquestes peces hi havia «custòdies i urnes sagrades d'or i argent».³⁴

29. AHN, Causa General, 1444, exp. 7, foli 20.

30. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 51.

31. CIURANA I SANS, Jaume. *La Baronia d'Entença*. Edita Jaume Ciurana i Sans, 2002, p. 230.

32. AHN, Causa General, 1443, exp. 15, foli 10.

33. SABATÉ, *Op. cit.* p. 66.

34. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 68.

Ezequiel Gort, seguint Jaume Ciurana, hi afegeix algun detall nou: «Ciurana informa que el 14 d'agost de 1936 es va manar que tothom que tingués imatges i objectes religiosos els portés a la plaça per cremar-los, mentre a l'església —que seria incendiada— foren destruïts els altars, les imatges, l'orgue, els bancs, les reixes de ferro».³⁵ I, a més, concreta l'afirmació de Sabaté sobre la salvació d'alguns objectes de valor: «Algunes obres van potser ser retirades per tal de garantir-ne la conservació, com ho denota el fet que, el 29 d'octubre de 1936, l'Ajuntament lliurés quatre peces pintades d'un retaule renaixentista als membres de la Comissió del patrimoni artístic de la Generalitat de Catalunya».³⁶ «Además de la destrucción de algunos retablos barrocos estimables, hay que deplorar la pérdida de una custodia de plata y de una magnífica arquilla del siglo XIV, de plata repujada, con delicados relieves y esmaltes.»³⁷

Dins del temple, s'hi va fer foc: «El paviment estava aixecat pel foc, les parets fumades i les portes laterals enderrocades».³⁸

«El poble de Falset contemplà indecís, i tremolós com l'església parroquial cremava pels quatre costats.» Segons aquesta font, «el temple parroquial, profanat, utilitzat per a serradora industrial», però probablement ho confon amb la instal·lació de la serradora que ja he comentat.³⁹

La Figuera

Juliol de 1936. Els actors foren gent del poble.

«Las turbas marxistas destruyeron los altares, imágenes y todos cuantos objetos de culto habia en la iglesia y en la ermita de San Pablo, quemando todos los objetos de madera y cuantas imágenes y objetos sagrados fueron susceptibles.» «La Iglesia quedó convertida en garaje unas veces y otras en almacén, escuelas, domicilio de refugiados, etc.»⁴⁰

«A l'església, dedicada a sant Martí, ho cremaren tot; el retaule major [...] d'estil barroc sobri, més aviat neoclàssic. Al temple hi havia profusió d'imatges [...]. L'edifici de l'església fou destinat a magatzem per les neces-

35. GORT, *Op. cit.*, p. 314-315.

36. GORT, *Op. cit.*, p. 315.

37. *Monumentos*, p. 57.

38. *150 anys de presència i de fidelitat. Congregació de la Puríssima Sang*. Congregació de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist, 1999, p. 33.

39. CIURANA, *Op. cit.*, p. 230.

40. AHN, Causa General, 1443, exp. 16, foli 8.

sitats del comitè. Entre els actes degradants, cal destacar la retirada de les campanes, tant de l'església com de l'ermita de Sant Pau, que també fou saquejada.» De les campanes de l'església se'n conservà una, «ja que se'ls va fer veure que calia tenir almenys una campana per si es calava foc en algun lloc de la vila». La de l'ermita l'amagà algú.⁴¹

Gratallops

Juliol de 1936. Els actors foren gent del poble.

«Fueron incendiados la Iglesia, Santuario de Nuestra Señora de la Consolación y la Capilla del Calvario. Todos los altares, las Imágenes y cruces fueron destruidos y quemados. Fueron profanadas tres tumbas dentro de la Iglesia. Se obligó a todo el vecindario bajo serias amenazas a entregar todos los objetos religiosos que poseían.» «Fue habilitada la Iglesia Parroquial para cárcel o prisión.»⁴²

«Enderrocament dels retaules i imatges de l'església, cremats en una enorme foguera, així com també figures i objectes de culte de les cases particulars.» Es feu el mateix amb l'ermita de la Mare de Déu de la Consolació. «De les quatre campanes que hi havia, se'n van endur tres, amb l'excusa que eren necessàries per a construir material bèl·lic.» La de l'ermita, també.⁴³

«Interesantes piezas de orfebrería litúrgica se han conservado y recuperado en su mayoría. De la ermita de la Consolación fueron destruidos el retablo e imagen del Rosario, del siglo XVII, y otra imagen de la Virgen del siglo XVII-XVIII.»⁴⁴

«Descripción de los daños causados en el inmueble. Puertas y accesorios de madera; órgano y armónium; dos campanas; una barandilla de la torre campanario; cuatro lapidas de sepulturas destrozadas; una pila bautismal; dos de agua bendita; dos púlpitos dos barandillas del altar mayor y capilla del Santísimo; nueve retablos de gran valor y dos de menos importancia; dos tapices artísticos, tres cálices, un relicario de plata, una custodia, varios ternos, casullas varias y mucha ropa para celebrar. Ermita y Calvario todo destrozado e incendiado.»⁴⁵ En un informe del 6 d'agost de 1939 s'afirma

41. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 81.

42. AHN, Causa General, 1443, exp. 18, foli 7.

43. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 81.

44. *Monumentos*, p. 58.

45. ACPR, Fons Ajuntament de Gratallops, Informe danys a l'església, 192.9.

que el dany causat és «incalculable por comprender obras de arte de inapreciable valor».⁴⁶

El 1943, l'ajuntament va realitzar un repartiment per arranjar els danys.⁴⁷

Els Guiamets

25-26 de juliol de 1936. Segons Sabaté, fou el 24. Gent del poble, amb cinquanta més de la Serra i de Móra la Nova.

«Incendio y destrucción de todos los altares y ornamentos sagrados de la Iglesia Parroquial. Obligaron bajo amenazas y por el terror a ayudarles en esta profanación a casi todas las personas de derecha. Días después obligaron a llevarles todas las imágenes, libros y revistas eclesiásticas, y estampas que había en las casas, incendiándolo todo, en medio de constantes profanaciones.»

Agost: «Se apoderaron de 640,20 pts. de la Confraria del S.N. de Jesús y objetos pertenecientes a la misma, e hicieron igual con respecto a la Congregación de las Hijas de María.»⁴⁸

«Tots els retaules, imatges i objectes de culte foren trencats i arrencats, els portaren a les afores del poble, ho amuntegaren i dispararen les pistoles contra els sants, fins que hi van calar foc. Obligaren als catòlics a cremar els objectes de caràcter religiós que tenien a casa. Un que s'hi va negar [...] fou tancat a l'església, on el van retenir 24 hores. Cal lamentar la pèrdua del retaule barroc de l'altar major i el Crist repenjat, el de més valor artístic de tota la comarca. Els ornaments varen desaparèixer, i també dos calzes i una custòdia.» Alguns objectes es van guardar en cases. «Les campanes foren respectades.»⁴⁹

El Lloar

24 de juliol de 1936. Segons Sabaté, fou el 22 de juliol. Els autors foren gent del poble

46. ACPR, Fons Ajuntament de Gratallops, *RESUMEN que formula este Municipio, para dar cumplimiento a lo que dispone la Circular n.º 181 del Excmo. Sr. Gobernador Civil de 24 de julio de 1939*, 159.60. (He localitzat aquest informe en altres fons municipals. A partir d'ara m'hi referiré com a Resumen.)

47. ACPR, Fons Ajuntament de Gratallops, *Repartiment per arreglar l'església*, 24.I.1943, 159.49.

48. AHN, Causa General, 1443, exp. 19, foli 9.

49. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 93.

«Quema de la Iglesia = Fueron arrancados todos los altares y demás material religioso que había en la Iglesia, y llevado en dos carros a un patio tocando al pueblo, y allí lo quemaron todo, sin quedar absolutamente nada. Después unas tumbas que había fueron sacados los restos de los cadáveres que allí reposaban y también fueron quemados. Después más tarde las campanas que aún quedaban también fueron sacadas y entregadas a una cuadrilla de la F.A.I que las subió a buscar. En la Iglesia había mucho valor en Altares, teníamos dos procedentes del convento de “Scala Dei” de mucho valor artístico.» També de les cases particulars.⁵⁰

«El 22 de juliol de 1936 fou profanada l'església, els retaules i imatges foren malmesos i, duts amb uns carros cap el racó del Ponton, hi cremaren dos o tres dies. [...] Una imatge de sant Miquel, patró de la parròquia i del poble [...] fou esmicolada a cops de mall i llençada a bocins pel Salt avall. Les tombes [...] foren obertes i hi calaren foc. [...] Els calzes i copons [...] feren cap a Tarragona, a les oficines de Museus de la Generalitat. [...] Les campanes també reberen. Uns homes de fora junt amb d'altres del poble, varen arrencar les tres de l'arc on estaven penjades i, una darrera l'altra feren cap al mig de la plaça i quedaren esclafades.»⁵¹

Marçà

A la Causa General no se'n diu la data. Probablement seria abans del 24, perquè aquell dia gent de Marçà anà a la Torre de Fontaubella, com veurem. Segons Rafel Queixalós, els fets es produïren el 23 de juliol de 1936.⁵² Els autors foren gent del poble.

«Fue casi totalmente destruida y quemada la Iglesia Parroquial, así como en su totalidad los ob[j]etos del culto.» «Fue destruida casi totalmente por las llamas la Iglesia Parroquial y se ordenó a los vecinos la entrega de los objetos religiosos, que fueron quemados.»⁵³

En un informe del 1950 s'afirma que fou «casi totalmente destruida en período de dominación roja».⁵⁴

50. AHN, Causa General, 1444, exp. 1, foli 7.

51. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 99-100.

52. QUEIXALÓS, Rafel. *Marçà reculls de la seva història*. Marçà: Edita Rafel Queixalós i Fucho, 1992, p. 117.

53. AHN, Causa General, 1444, exp. 3, foli 8.

54. ACPR, Fons Ajuntament de Marçà, Memòria tasca municipal 1939-1950, 147.33.

«El dia 23 de juliol a la tarda es presentaren en un camió un grup d'homes procedents de vora vila i amb violència entraren al temple parroquial i sense cap repugnància anaren sostraiant-ne les imatges dels altars, i les llençaren enmig de la plaça totes amuntegades. Seguidament, dos fills del poble que prengueren part en aquest fet horrorós, van anar a la tenda de comestibles de Joan Turú, família devota, i armats com anaven, els obligaren a lliurar-los la gasolina que tenien per venda a la menuda, i seguidament l'arruixaren per sobre de les imatges i hi calaren foc. També foren destrossats els altars i llençats damunt les flames. L'altar de St. Pelegrí, part d'ell amb motllures repujades en or de llei, ignorants de la seva gran vàlua també el cremaren. Igualment cremaren el valuós cancell que havia regalat l'engenyier del tram de ferrocarril, Eduard Maristany.» «El comitè, per tal de fer desaparèixer tot allò relacionat amb la religió catòlica, va fer treure totes les creus del cementiri municipal, i més encara: va enderrocar la cúpula del temple parroquial i la teulada. [...] El dia 8 del mateix mes [setembre] l'Ajuntament va fer un ban, obligant tot el veïnat a lliurar les escriptures dels seus béns, com també tot el que posseïen relacionat amb la religió catòlica, i que fos dut a la plaça de les Arenes. [...] Tot el que anaven portant al mig de la plaça, en una foguera ho anaven cremant.»⁵⁵

Per contra, Sabaté no parla de gent vinguda de fora i ho atribueix tot al comitè: «En esclatar la revolta el 18 de juliol, es creà el comitè revolucionari. [...] Un dels primers estralls fou esbandir de l'església les imatges, els retaules, objectes de culte i ornaments; tot fou cremat violentament». De les dues campanes, no en va quedar cap.⁵⁶

«Quan tot el sostret era aliment de les flames anaren a cercar el sacerdot de la parròquia, Emili Sastre, i després d'haver-se persignat davant la crema de les imatges, se'l van endur amb el camió, i a uns 1.500 m passat Falset, a la carretera de Reus, el van assassinar.»⁵⁷

Margalef

25 de juliol de 1936, església; 26 de juliol de 1936, ermita. Els autors foren gent del poble.

55. QUEIXALÓS, *Op. cit.*, p. 117; p. 120

56. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 111.

57. QUEIXALÓS, *Op. cit.*, p. 117.

«Quema y destrucción de la Iglesia Parroquial y ornamentos sagrados, ropas, imágenes etc. Id[em] de la Ermita de San Salvador.»⁵⁸

«Enderrocament dels retaules i les imatges de l'església; junt amb els objectes de culte i ornamentals, foren portats i cremats al pont.» Quant a l'ermita de Sant Salvador: «Seguí aquest tortuós camí [...], s'endugueren la campana; no obstant això, es va mantenir la del poble. L'edifici de l'església fou conservat i serví com a magatzem municipal, on el comitè desava els estris».⁵⁹

El Masroig

«Primeros días del Movimiento». Els autors foren gent del poble.

«Destrucción de todas las imágenes de la Ermita de Ntra Sra de las Piñeras. Destrucción de todas las imágenes de la Iglesia parroquial de esta población.»⁶⁰

Segons una declaració d'un del poble del 5 d'abril de 1939, els fets es produïren el 23 de juliol. També assegura que qui el va obligar a fer guàrdia foren persones de Móra d'Ebre.⁶¹

«Destrucció dels retaules, imatges i objectes de culte de l'església, que fou tot cremat. L'edifici, destinat a magatzem municipal.» Les dues campanes foren aterrades. «El retaule i la imatge de l'ermita de les Pinyeres foren igualment malmesos, com també la campana que anunciava les celebracions.»⁶²

En un informe de 1939, l'ajuntament qualificava l'església i l'ermita com a edificis parcialment destruïts.⁶³

El Molar

A la Causa General no hi figura cap data. Els autors foren gent del poble

«Destrucción y quema de todas las Imágenes sagradas de la Iglesia. Quema de todo lo que invocase religiosidad.»⁶⁴

58. AHN, Causa General, 1444, exp. 2, foli 8.

59. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 111.

60. AHN, Causa General, 1444, exp. 4, foli 6.

61. ACPR, Fons Ajuntament del Masroig, Declaració voluntària, 93.17.

62. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 121.

63. ACPR, Fons Ajuntament del Masroig, Relació obres d'art, Monuments i esglésies destruïdes, 118.34.

64. AHN, Causa General, 1444, exp. 5, foli 7.

«Les imatges i els retaules, junt amb alguns objectes de culte i ornaments, foren trets del temple i s'ho endugueren a cremar al punt d'enllaç entre les carreteres del Lloar i de la Figuera. L'edifici no fou cremat, el comitè l'utilitzà com a magatzem i garatge i fins va servir de quadra.» En una casa particular, s'hi amagaren i conservaren els principals objectes de culte, si bé «la custòdia s'hagué de lliurar a un membre de la FAI, per destruir-la». Les tres campanes foren aterrades.⁶⁵

«S'assalta l'Església de la Parròquia, de la que són desmuntats els altars i cremades llurs imatges. L'edifici queda aleshores transformat en magatzem i garatge, però reservat per al servei del Comitè.»⁶⁶

La Morera de Montsant

23 de juliol. Els autors foren «Manuel Ruiz junto con algunos desconocidos y obligando a los del comité del pueblo».

«Destrucción de los objetos de culto.»⁶⁷

«Fou buidada de tos els objectes de culte i ornaments, que foren incinerats a l'exterior.» Les campanes, no les varen tocar.⁶⁸

«Les campanes foren enderrocades i llançades a la plaça.»⁶⁹

Poboleda

22 de juliol. Els autors foren gent del poble.

«Destrucción de Imágenes y altares de la Iglesia así como de dos capillas de casas particulares y todos los restos, quemados en la plaza frente a la Iglesia. Se destruyeron además todos los objetos del culto y se profanaron las tumbas de los enterrados en dicha Iglesia.» Segons una carta de l'alcaldia de 1940, «fueron descubiertas las dos tumbas primeras de la nave central y sacados sus cadáveres, con el único fin de ver si se encontraba en ellos alguna joya u objeto de valor para apoderarse de él y apropiárselo. [...] Salvaron el Altar Mayor, las ropas del Sacerdote y objetos de valor de oro y

65. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 129.

66. CUBELLS CUBELLS, Àngel. *Història del Molar*. Lleida: Editor Àngel Cubells, 1973, p. 166.

67. AHN, Causa General, 1444, exp. 7, foli 9.

68. ANGUERA, Pere; ARAGONÈS, M. *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort, 1985, p. 32.

69. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 139.

plata. Recogieron los cuadros y estampas religiosas de las casas particulares y las quemaron».⁷⁰

«Encara quedava algú, amb un cert pes, que els féu comprendre que l'altar major era una joia arquitectònica i que s'havia de respectar, i desistiren de l'intent. No obstant això, foren cremats els altars laterals, imatges i ornaments; però els objectes de més valor se'ls van endur cap a Tarragona.» De les quatre campanes, se'n van emportar les dues més grans. «L'església fou netejada i hi van fer ball diverses vegades.»⁷¹

«Fueron destruidas las imágenes del retablo mayor, magníficas tallas de madera del siglo XVIII; se han conservado la cabeza de una de ellas. [...] Se ha extraviado parte de la orfebrería litúrgica, que contaba alguna pieza interesante del siglo XVIII; otras piezas, como una cruz procesional, de bronce dorado, del siglo XVII y una custodia barroca, han sido recuperadas.»⁷²

Porrera

24 de juliol. Els autors foren gent del poble.

«Quema de imágenes y objetos de culto de la parroquia. Quema de los objetos de culto de la Ermita de S. Antonio.»⁷³

«El comitè revolucionari es féu amb la direcció de la vida local, i tot seguit atacà l'església, esbocinà altars, imatges i objectes de culte, tot cremat en una enorme foguera; l'edifici fou destinat a local d'esbarjo. Al campanar, hi havia tres campanes, dues de les quals —les majors— foren arrencades i llençades al carrer.»⁷⁴

En un informe sobre danys produïts per la guerra es diu que l'església restà «destruïda en su interior».⁷⁵

Pradell de la Teixeta

A la Causa General no hi figura la data. Els autors foren gent del poble.

70. AHN, Causa General, 1444, exp. 9, folis 8, 11-12, 15.

71. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 143-144.

72. *Monumentos*, p. 63.

73. AHN, Causa General, 1444, exp. 10, foli 8.

74. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 149.

75. ACPR, Fons Ajuntament de Porrera, Informe danys Guerra Civil (1939), 294.5.

«Fueron destruidas todas las Imágenes y objetos que existían en aquella fecha dentro de la Iglesia parroquial.» Segons l'informe de la Guàrdia Civil, foren «las turbas que invadieron el pueblo».⁷⁶

«L'església [...] fou la primera víctima d'aquelles turbes enfurismades. Varen ser enderrocats i malmesos els altars, les imatges i altres objectes de culte. Una gran foguera ho convertí tot en cendres.» Quant a les campanes, se n'emportaren les dues petites.⁷⁷

Siurana

Juliol de 1936. Els autors foren «los elementos destacados de Cornudella», segons l'informe de la Guàrdia Civil. Uns forasters, segons Sabaté.

«Destrucción parcial ornamentos e imágenes del templo.»⁷⁸

«L'església va estar tancada i barrada mentre durà la guerra i pogué conservar-ho pràcticament tot.»⁷⁹

«Es interessant assenyalar que aquesta església [Santa Maria] no fou cremada ni saquejada durant la Guerra Civil. Per això conserva tres retauls a l'absis prou interessants.»⁸⁰

«La iglesia [...] no ha sufrido ningún daño. Todos sus retablos [...] se conservaron hasta 1938; los soldados rojos en retirada los destruyeron y quemaron, excepto el mayor [...] También fueron destruidos en la misma ocasión los vestidos de la Virgen [...] Se salvó la venerada imagen de la Virgen [...] Se han recuperado también las joyas de la Virgen, algunas del siglo XVIII, de oro y pedrería fina.»⁸¹

La Torre de Fontaubella

24 de juliol de 1936. «Por elementos marchistas del vecino pueblo de Marsá (Tarragona).»

76. AHN, Causa General, 1444, exp. 11, foli 7.

77. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 153.

78. AHN, Causa General, 1443, exp. 11, foli 8.

79. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 157.

80. CIURANA I SANS, Jaume. *Ciurana. Aportació a la història*. Edita Jaume Ciurana i Sans, 1993, p. 58

81. *Monumentos*, p. 55.

«Destrucción completa de Altares e Imágenes y demás objetos del culto de la Iglesia Parroquial.»⁸²

«Als pocs dies [de l'inici de la guerra], un grup de milicians de Marçà va treure al carrer totes les imatges de l'església i en féu una foguera al davall de la Placeta, a la mateixa cantonada de l'edifici. El diumenge següent [26 de juliol?] un ban del comitè va fer anar els homes de drete a desmuntar tots els altars i portar-los al capdavall del poble, on van cremar-ho tot, bancs inclosos, i també la roba i mobles de la sagristia.» Les dues campanes es van conservar.⁸³

Torroja del Priorat

25 de juliol de 1936. Els autors foren gent del poble.

«Destrucción completa de imágenes y altares de la iglesia de esta población y de los particulares echándolo todo a la hoguera por imposición y amenaza.»⁸⁴

«Una colla d'enfurismats entrà al temple i, a cops de mall, destruïren els altars, imatges i objectes de culte, i obligaren els homes del veïnat a participar-hi. Tot el que havien trinxat fou portat i cremat al peu de la Costeta. L'orgue anava a seguir el mateix camí, però algú s'hi va oposar, fent-los comprendre que era una obra d'art que no tenia res a veure amb la religió; [...] Hi havia al campanar, tres campanes en bon estat i dues se les endugueren.»⁸⁵

L'església fou destinada a magatzem i a cooperativa de consum.⁸⁶

Ulldemolins

23 de juliol de 1936. Els autors foren gent del poble.

«Se derribaron todos los altares de la Iglesia y ermitas, sacando todas las imágenes y objetos del culto a la plaza prendiéndoles fuego, haciendo mil burlas del poder de las imágenes y más tarde apearon las campanas y se las llevaron.»⁸⁷

82. AHN, Causa General, 1444, exp. 15, foli 7.

83. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 159.

84. AHN, Causa General, 1444, exp. 17, foli 9.

85. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 163.

86. SABATÉ I ALENTORN, Jaume. *Torroja del Priorat. Recull històric de la vila*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, p. 226.

87. AHN, Causa General, 1444, exp. 18, foli 13.

«Al cap d'un parell de dies, el 21, un avalot de dones i homes, al que s'afegí molta quixalla, assaltava l'església i començà a saquejar-ho i destrossar-ho tot. Alguns, fent mofa, es disfressaven amb les casulles i les estoiles; d'altres arrancaren els tubs de l'orgue i els passejaven com si fossin trompetes. Començaren a destruir tots els retaules. El retaule de l'altar major no podien arrencar-lo. A la fi, amb sogues i dinamita el tiraren a terra.

A la plaça començaren a amuntegar-ho tot: els retaules destrossats, els bancs, les imatges i altres objectes litúrgics. Les fogueres foren tan grans que fins i tot es cremaren els arbres de la plaça.

L'avalot es va dirigir després cap a l'ermita del Loreto, fent una gran gresca pel carrer i cridant: "Som la brigada de la destrucció". Tot va ser cremat també, fins i tot la imatge de la Verge a la qual el poble havia tingut tanta devoció durant segles.

En els dies següents, corrien la mateixa sort les ermites del Montsant.

[...] Es va prohibir totalment el culte i les manifestacions religioses. L'església parroquial i l'ermita del Loreto es convertiren en magatzems del poble en requisar-se les collites. L'ermita de Santa Magdalena es va convertir en el polvorí, més tard.

Es va decretar que tots els objectes religiosos que tenien les famílies a casa seva, imatges, rosaris, estampes, etc. fossin lliurats a l'autoritat, per ser destruïts i cremats. Les cases de gent més catòlica foren escorcollades de dalt a baix. Les manifestacions religioses podien ser motiu de delictes.»

A la nota 50 explica: «Es va salvar el tresor litúrgic: custòdies, creus, calzes, etc. perquè s'havia amagat sota terra, a cal Metge poc abans».⁸⁸

«De les 4 campanes de l'església se n'emportaren 3.»⁸⁹

«La guerra civil dels anys 1936-1939 fou una desfeta total de famílies i d'hisendes, i d'unes pèrdues doloroses i irreparables. Fou també un desastre la pèrdua de les valuoses obres d'art religiós, [...] el retaule de l'altar major de l'església parroquial de Sant Jaume Apòstol i el seu magnífic orgue, el retaule de l'altar major de l'ermita de Santa Magdalena, el sant Crist jacent [...]; a això cal afegir la profanació de tots els altres temples, com el Santuari de la Verge de Loreto, l'ermita de Sant Antoni i la de Sant Bartomeu de Fraguerau.»⁹⁰

88. TOLDRA PARÉS, Montse. "Mig segle d'història d'un poble (Ulldemolins 1900-1950)." *Quadern d'Ulldemolins*, núm. 8. Falset: 1994, p. 43-45.

89. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 169-170.

90. MONTLLIÓ, Modest. "Epíleg". Dins: LLADONOSA, Josep. *Ulldemolins. Història, costums i tradicions*. Cornudella: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, 2004, p. 141-142.

Segons *Monumentos*, els retaules eren d'estil plateresc i un de gòtic de finals del s. xv. Els de les ermites eren del segle xvi. «Se conservó escondida en el pueblo, una custodia de plata, de estilo plateresco, del siglo xvi, y se han recuperado las otras piezas de orfebrería religiosa, que habían sido recogidas por el Servicio de la Generalidad de Tarragona.»⁹¹

La Vilella Alta

Única localitat on, segons les respostes que es van donar al qüestionari número 3, no hi va haver cap destrossa. Ara bé, en el qüestionari que va contestar la Guàrdia Civil, a la pregunta «Miembros de los Comités Revolucionarios», van respondre: «Para evitar el incendio de la Iglesia, por gente desconocida, capitaneados, al parecer por el Mayordomo de la Casa de García Farias del anexo de Morera del Montsant, denominado Escala-Dey, llamado “El Italiano” todos ellos trabajadores del canal que conducia las aguas del rio Ciurana al pantano de Riudecañas, hubo necesidad de constituir una especie de comité». I més endavant, en la resposta a la pregunta «Principales desmanes y atropellos cometidos en dicho pueblo» són molt explícits a l'hora de descriure els fets: «No se puede precisar fecha, pero ya sea el 24 ó 25 de Julio de 1936, se presentaron dos camiones ocupados por hombres de todas edades, desconocidos y armados profiriendo gritos, y asustando al vecindario, obligando a levantar las persianas y abrir las puertas y en ésta actitud llegaron a la Plaza de la Iglesia, dieron comienzo a la destrucción de Imágenes y todo cuanto en su interior habia. También querian haber quemado la Iglesia, pero desistieron de ello ya que gentes del pueblo les hicieron ver que ardería todo el pueblo pues éste es de construcción antigua abundando las maderas y la Iglesia se halla en medio de él. El pueblo fue tan bueno que recuperaron varios objetos de valor y con ello evitaron se los llevaran la chusma incendiaria como son Vasos Sagrados, el Cáliz, la Custodia, el Incensario, candelabros, hisopos, bancos y otras varias cosas las cuales fueron en su poder hasta que en llegando las Tropas Nacionales fueron entregadas a las autoridades».⁹²

Segons Sabaté, al poble «feren cap uns homes enfurismats, baixats d'Escaladei; n'agafaren uns quants que treballaven al poble i els obligaren a seguir-los. Assaltaren els altars i imatges i tot fou destruït a trets i cops de mall, igual que els objectes de culte i ornaments que trobaren, i ho varen

91. *Monumentos* p. 77.

92. AHN, Causa General, 1444, exp. 22, foli 14.

cremar [...] No obstant això, els havien passat al davant en Ventura Gassol i l'escultor Joan Rebull, els quals s'endugueren tots els objectes d'art que pogueren ésser salvats del destí que els esperava. A l'església, hi havia sants i santets per tots els racons, i molts d'altres en les cases particulars, que hagueren de ser entregats». De les tres campanes que hi havia, se'n van emportar dues.⁹³

«Se conservaron, y fueron llevados a los Museos, dos retablos pintados del siglo XVI, que no se han recuperado; tampoco lo ha sido un relicario gótico de latón cincelado.»⁹⁴

La Vilella Baixa

23 de juliol de 1936. Els autors foren gent del poble, sota amenaces de braços vinguts d'Escaladei.

«Fue en esta fecha y a las diez horas aproximadamente, estando el pueblo entero pacíficamente entregado a sus quehaceres como de costumbre, cuando hizo irrupción en el mismo, una cuadrilla de individuos armados y de mala catadura, procedentes todos ellos de los braceros que por entonces trabajaban en las propiedades de Scala-Dei; gente de lejanas tierras que fueron traídos ante la falta de braceros del país. Llegados que fueron, se dirigieron a la Iglesia con la pretensión de pegarle fuego, pero ante la enérgica intervención del Alcalde y de algunos vecinos que les hicieron ver que de hacerlo así, peligraban las viviendas de mucha parte del pueblo y ante la promesa que les hicieron, (pues así ellos lo exigían), de que serían destruidos los altares y objetos de culto, se marcharon, pero con la amenaza de que si cuando volvieran a pasar al cabo de algunas horas no lo habían hecho, sin contemplaciones de ninguna especie, le pegarían fuego, aunque ardiera el pueblo entero.

Ante esta amenaza y en vista de las noticias que hiban llegando referentes a las barbaridades que se cometían en otros lugares, el Alcalde convocó al pueblo y les hizo presente las amenazas por aquellos proferidas y en vista de que no quedaba otra solución y para evitar mayores daños, invitó a todos los vecinos que quisieran colaborar en la obra de demolición lo hicieran, y los que no quisieron hacerlo, podían retirarse a sus domicilios.

De esta manera y con el auxilio de la mayor parte de la población, se fueron sacando las Imágenes, Altares, Ornamentos Sagrados y todo lo que

93. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 179.

94. *Monumentos*, p. 81-82.

había en el recinto de la Iglesia, y llevados a las márgenes del Río Montsant, por ser espacio abierto y donde menos peligro ofrecía para la seguridad de las viviendas al ser consumido por el fuego.

Cuando al cabo de pocas horas, volvieron a pasar los forajidos, hicieron una detenida inspección en el edificio de la Iglesia para ver si sus órdenes habían sido cumplidas, marchándose seguidamente al ver conseguido su propósito.

Esta es la relación exacta de lo sucedido en este pueblo, y si bien es cierto que la mayoría de vecinos colaboraron en la obra de destrucción, la inmensa mayoría, lo hicieron para evitar mayores males y la pérdida del magnífico edificio que es la Iglesia.»⁹⁵

«No trigà gaire a consumir-se el preceptiu enderrocament dels retaules de l'església, junt amb les imatges i els objectes de culte. Seguiren els bancs, confessionaris..., tot fou tret a la plaça, on una gran foguera ho devorà. Respectaren les campanes [...] Feren lliurar els objectes religiosos que hi havia a les cases particulars... i tot quedà malmès.»⁹⁶

◆ 2. Els capellans

Introducció

A la comarca del Priorat, vint-i-quatre de les vint-i-sis localitats tenien capellà. No en tenien ni la Vilella Baixa ni Escaladei.⁹⁷ Dels vint-i-quatre rectors, se'n salvaren deu. Ara bé, en localitats com Falset, en què hi havia més d'un capellà, foren tots assassinats. D'altra banda, cal comentar el cas del rector dels Guiamets, que va poder fugir però fou assassinat a Almassora. El rector d'Albarca va morir també fora de la comarca. En un primer grup detallo els capellans de la comarca que es varen salvar. A la segona part, els que varen ser assassinats a la comarca. En una tercera fase comento la informació que he trobat sobre capellans de la comarca que foren assassinats en altres comarques. En un quart apartat, alguns detalls sobre altres capellans els cossos dels quals foren trobats al Priorat. Finalment presento el que he trobat sobre altres capellans vinculats a la comarca.

95. AHN, Causa General, 1444, exp. 23, foli 8.

96. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 183.

97. AHN, Causa General, 1444, exp. 23, AHN, Causa General, 1444, exp. 7.

Assassinats

En total, al Priorat s'assassinaren disset capellans, dotze dels quals eren rectors dels seus pobles, dos eren ajudants del rector de Falset i tres eren rectors de pobles de fora de la comarca que per circumstàncies diverses es trobaven al Priorat l'estiu d'aquell any.

Cronologia

Com es pot comprovar al quadre, la immensa majoria dels assassinats es cometeren a partir de l'11 d'agost.

Data dels assassinats

Setmana del 28.VII al 3.VIII	2
Setmana del 4.VIII al 10.VIII	1
Setmana de l'11.VIII al 17.VIII	10
Setmana del 18.VIII al 24.VIII	4

Autors

Respecte als autors, com en el cas dels assalts a les esglésies foren persones de la mateixa localitat en la majoria dels casos, si bé sempre hi figuren patrulles o grups vinguts d'altres llocs, com s'indica en el quadre següent. Ara bé, no sempre s'assegura que la procedència sigui clara, per la qual cosa cal prendre el quadre amb pinces. Com veurem, de vegades actuaven gairebé per casualitat, com en el cas del rector de Bellmunt: passava pel poble, el detecten i decideixen actuar. En altres casos, la majoria, hi va haver una autèntica persecució, com tindrem ocasió de veure. Els grups actuaven per nuclis propers al de la seva procedència. Hi ha un esment a un grup de Cornellà que, si bé l'he anotat en el text, no l'he pres en consideració a l'hora de realitzar el quadre: segurament es tracta d'una errada.

Procedència de les patrulles

Poboleda	1
Gratallops	2
La Serra	1
Móra	4
La Pobla de Cérvoles	3
Colldejou	4
Desconeguda	2

Formes d'actuació

En general, els capellans foren objecte de maltractaments psicològics i físics abans de ser assassinats (befes, insults, cops...). Sembla que la forma habitual de cometre l'assassinat era un tret al cap, si bé no sempre se'n donen detalls. Aquesta mancança impedeix saber el grau d'acarnissament dels assassins amb les víctimes, si bé hi ha casos, com el del rector de Bellmunt, que és prou clar justament pels detalls que un testimoni en va donar. Ara bé, gairebé mai hi hagué testimonis directes dels fets en condicions de declarar després de la guerra: o havien fugit o havien estat morts durant aquesta, o afusellats poc després d'acabada. Si més no així ho afirmen els ajuntaments i la Guàrdia Civil. En els qüestionaris que respongueren, a la pregunta sobre la localització dels possibles autors dels crims sovint hi figuren aquests tres destins.

Capellans de la comarca que es varen salvar

Rector de la Bisbal. Corneli Montfort Montfort. «El comitè li va expedir un salconduit de venedor de faixes. [...] Va marxar del poble el 23 de juliol, a peu, i no arribà al seu [Villafranca del Cid] fins el 5 de setembre.» El seu periple es pot llegir al llibre *Odissea*, escrit per Manuel Monferrer Agut a partir d'uns apunts escrits pel mossèn.⁹⁸

Rector de Cornudella. Informe de la Guàrdia Civil: «En este pueblo no se cometieron asesinatos, si bien dos sacerdotes que fueron detenidos los

98. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 35.

primeros dias por los elementos del comité, fallecieron mas tarde a consecuencia de los sufrimientos padecidos en la carcel». Això podria valdre per al cas del capellà d'Albarca. Com de l'altre no en figura el nom a l'informe i no hem trobat notícies de cap capellà de Cornudella o que residís a Cornudella i que fos assassinat, no l'hem pres en consideració. D'altra banda, segons Gort, «pel que fa els sacerdots [...], en aquells primers moments el mateix alcalde va fer un escrit al seu favor, declarant que estaven fent una bona obra a Cornudella i que no intervenien en política». En una nota assegura que «fins i tot un d'aquests sacerdots, mossèn Ramon Robert, va passar tota la guerra al poble, amb el coneixement dels veïns, i fou respectat i protegit per tots». I segons Sabaté: «Els membres del comitè es cuidaren de salvar i respectar la vida», tant la del rector com la de tres sacerdots més, entre els quals hi havia el rector de Siurana, Emili Sánchez.⁹⁹

Rector de Gratallops. Enric Domènec Baige. El seu germà Josep Maria es trobava al poble impartint uns exercicis espirituals. «El comitè els va proporcionar un cotxe conduït per Josep M. Ferrer de “cal Portal” i marxaren de la població.»¹⁰⁰

Rector de Poboleda. «El Cura del pueblo fue acompañado por un miembro del comitè a su pueblo natal, donde quedó aposentado. (Vive en la actualidad).»¹⁰¹

Rector de Siurana. Emili Sánchez. El salvà el comitè de Cornudella, com ja ha quedat dit.

Rector de la Torre de Fontaubella. «Ermengol Marco Domènech; marxà del poble i mesos després fou empresonat “al barco” a Tarragona. Va salvar la vida.»¹⁰²

Rector de Torroja. Gent del poble, entre ells l'alcalde, «van ajudar a salvar la vida al rector del poble: el van amagar en una cova».¹⁰³

Rector d'Ulldemolins. Francesc Llop Dols. «Regia la parròquia un capellà bondadós que, gràcies a l'ajuda d'alguns veïns —especialment del cap del comitè— se salvà: el disfressaren amb robes de dona, i se l'endugueren cap a fora.»¹⁰⁴

99. GORT, *Op. cit.*, p. 359-360, SABATÉ, *Op. cit.*, p. 52.

100. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 88.

101. AHN, Causa General, 1444, exp. 9, foli 15.

102. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 161.

103. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 163.

104. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 170. Aquesta és la mateixa versió que dona TOLDRÀ, *Op. cit.*, p. 44.

Sobre el rector de Porrera no he trobat cap informació, la qual cosa em fa pensar que se salvà.

Capellans que es trobaven al Molar i que es van salvar. Prudenci Perulles Estivill, fill del Molar. «Se salvà quan el seu germà Antoni Perulles, també capellà, suplicà que en matessin solament un d'ells i oferí la seva vida. Salva, fou mobilitzat i féu el servei a Sanitat.»¹⁰⁵

Josep Cubells Cubells. Capellà castrense. Era fill del Molar i es trobava a la localitat: «S'esmunyí per la porta del darrere quan anaven a buscar-lo; s'amagà [...] i més tard fou salvat pel seu germà Àngel i Josep Muñoz, els quals el traslladaren a Barcelona, fins que féu cap a Sant Boi de Llobregat. L'hivern de 1937 passà a França a través del Pirineus, entrà de nou a Espanya i s'incorporà a l'exèrcit franquista».¹⁰⁶

El cas de la Morera: a la Morera Sabaté parla de mossèn Marcellí, que s'hauria salvat «amb l'ajut dels membres del comitè».¹⁰⁷ No he trobat cap referència a aquest mossèn. En qualsevol cas, no n'era el rector.

Capellans que exercien o es trobaven a la comarca per altres motius (predicació, refugiats...) i varen ser assassinats a la comarca

Rector de Bellmunt. Sebastià Tarragó Carré. Beatificat el 13 d'octubre de 2013 a Tarragona. Filiació política: extrema dreta. Nascut a Vinaixa.

ON ES VA TROBAR EL COS: terme de Torroja, prop del de Poboleda. «"Partida Salancas", finca conocida por del "Mestre Arneu".» La defunció es va inscriure al registre civil de Poboleda el 3 d'agost de 1939, mentre que la de la seva criada, Raimunda, fou inscrita al de Bellmunt.

DATA DE L'ASSASSINAT: 1.VIII.1936, 3.VIII.1936. Enterrat a la finca esmentada, el 1943 les restes foren inhumades i enterrades novament a Vinaixa. Segons la declaració de la seva germana Antònia, la detenció es va produir el 31 de juliol, «siendo conducido con un coche a Poboleda, donde fue asesinado, según informes, quemándole vivo junto con la criada que tenía». La criada s'anomenava Raimunda Guiamet Abelló i era de la Figuera.

Beatificationis hi afegeix algun detall. Sembla que va ser el comitè de Bellmunt, el que va llogar un taxi per portar-lo a Vinaixa, el seu poble. La criada va voler seguir-lo. Foren acompanyats de dos «escopeteros escogidos por el comitè local». En arribar a Poboleda, els dos acompanyants «fueron

¹⁰⁵. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 132.

¹⁰⁶. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 131-132.

¹⁰⁷. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 139.

a denunciar a un comitè vecino que llevaban al Cura Párroco de Bellmunt». Varen sortir del poble en direcció a la Morera i a uns dos kilòmetres els feren baixar i se'ls uniren «otros que acudieron para perpetrar tan abominable crimen, llamados probablemente, por los dos esbirros al ir a telefonear desde Poboleda. [...] Descendieron hacia un barranco, pretendiendo los asesinos obligar a los Siervos de Dios a faltar a sus deberes más sagrados, siendo inútiles todos sus malos intentos, gracias a la superabundante fortaleza que Dios les infundió. [...] Al darse cuenta los criminales de que nada lograrían de los dos valientes confesores de la fe a quienes habían desnudado, los asesinaron a tiros de balas y perdigones cayendo decúbito prono; rociáronlos de gasolina; prendieron fuego [...] Posteriormente fueron inhumados los restos mortales que quedaban de los dos Siervos de Dios, en el Cementerio de Vinaixa».

La descripció tan detallada fou possible perquè el conductor del taxi era un falsetà, Emili Rull Pedret, «de derechas y amigo del Siervo de Dios Sebastián Tarragó y conocido de D.ª Raimunda». Efectivament, al padró de 1934, Emili Rull Pedret hi apareix com a xofer. A la declaració de Bellmunt el qualifiquen «de filiación extrema Derecha» i l'ajuntament certificà que havia conduït el taxi obligat.

QUI: gent del poble. Segons la seva germana, el va detenir un home de renom «xeperudet». Quan li pregunten sobre possibles assassins, diu que «los ignora, aunque a la criada le habia oido decir, que el citado “Xeperudet” era una mala persona y capaz de cometer cualquier fechoria». Al document d'aquesta declaració hi figura una nota escrita a mà que identifica el possible assassí com a Cayetano Sancho Florencia. Ahora indica que havia mort a la presó de Falset.¹⁰⁸

Rector de Cabacés. Miquel Molés Capella. De Vila-real. Amb ell vivia la seva germana Maria, que va declarar que «la noche del citado día y en vista de los acontecimientos su hermano se marchó de casa dirigiéndose a la montaña en unión de otro capellán amigo llamado si mal no recuerda Arnal de apellido. Que la que habla fue recogida en una casa de la vecindad de aquel

108. El llistat complet de capellans beatificats es pot trobar a: <<http://www.conferenciaiepiscopal.es/listado-de-martires-ordenados-por-causas-2/>> (Consulta feta el 18.VIII.2016); AHN, Causa General, 1443, exp. 7, foli 5; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 277, 278, 294, 387, vol. 4, folis 69, 170; *Beatificationis seu Declarationis Martyrii*. Impremta Torres Virgili. Tarragona, 1952, p. 119-121. A partir d'ara el citarem com a *Beatificationis*; ACPR, Fons Ajuntament de Falset, Padró 1934.

pueblo y tan pronto las circunstancias se lo permitieron o sea a los dos o tres días vino a éste pueblo [Alquerias del Niño Perdido, les Alqueries del riu Sec] para residir junto a sus familiares». Després d'afirmar que no sabia res respecte a l'assassinat i els possibles autors, continua dient «que su cadaver se encontraba en el cementerio de Margalef (Tarragona) desde donde al poco de la liberación lo traslado mediante el permiso oportuno al Cementerio de ésta ciudad [Vila-real] donde recibio cristiana sepultura».

ON ES VA TROBAR EL COS: mas del Caime, segons la declaració de Margalef. Defunció inscrita al registre civil d'aquesta localitat el 13 d'agost de 1936.

DATA DE L'ASSASSINAT: 14.VIII.1936; el 13 segons la declaració de Margalef, el 12 segons Vall.

Com: «tiros a la cabeza»; «arma de fuego», segons la declaració de Margalef.

QUI: no figura a la declaració de Cabacés. «Los del comité de Gratallops», segons la declaració de Margalef. «Los delató a estos curas [l'altre era Pascual Arnal Ortiz] Juan Franquet Viñas vecino de Cabacés el que les llevaba de comer a una finca suya y acompañó a los asesinos hasta el mismo lugar del asesinato y estuvo él presente al acto.» Segons Biete, «el rector, mossèn Miquel Moles Capilla, s'havia escapolit en l'endemig cap al Barranc Tancat acompanyat per un altre capellà que havia vingut a predicar a Cabacés [Pascual Arnal Ortiz] i on el sorprengué la revolta. Des del Barranc Tancat un veí del poble els traslladà a un mas de Margalef, on finalment foren descoberts i morts».¹⁰⁹

Rector de l'Aldea. Pascual Arnal Ortiz. Era de Vila-real. «La revolución le sorprendió en Cabacés donde se hallaba en calidad de encargado de los sermones de un triduo que por aquellos días se celebraba.» El mateix afirma Vall. Ha de ser el predicador de què parla Sabaté, sense que en doni el nom. Vivia amb la seva germana Dolors a l'Aldea, segons la declaració que aquesta feu: «Que el diez y ocho de julio de mil novecientos treinta y seis salió de su domicilio al pueblo de Cavases (Tarragona), al objeto de predicar en unión de otro sacerdote condiscipulo de él llamado Molés [ha de ser Miquel Molés Capella], (donde fue detenido a raíz del Alzamiento Nacional por el comité de dicho pueblo a digo) que al sobrevenir el Alzamiento Nacional ambos se trasladaron al pueblo de Margalef, de la misma provincia, escondiendose en una cueva de las afueras del mismo donde estuvieron veintiu

109. AHN, Causa General, 1443, exp. 9, foli 4; AHN, Causa General, 1444, exp. 2, foli 6; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, foli 358, vol. 4, foli 20; VALL, *Op. cit.*, p. 130; BIETE, *Op. cit.*, p. 203.

dia, y el día trece de agosto del mismo año fue detenido por el comité de Margalef, juntamente con otros vecinos de Cavases y de Gratallops, sin que pueda precisar nombres, ya que estos detalles los sabe por referencias de los vecinos de aquel y tras preguntarle que era y responder que era cura, solo le dieron a tiempo a persignarse matandole seguidamente a tiros en la propia cueva, siendo enterrado en el cementerio de Margalef. Que en su cadaver no se apreciaron señales ni heridas ya que al ser hallado se encontraba en muy mal estado y no se fijaron detenidamente en tales detalles. Que posteriormente fue trasladado su cadaver al Cementerio municipal de ésta ciudad donde recibió sepultura». En una altra declaració afirma que el va denunciar «un muchacho joven natural del pueblo de Cabacés que esta en la carcel de Barcelona».

ON ES VA TROBAR EL COS: mas del Caime, segons la declaració de Margalef.

DATA DE L'ASSASSINAT: 14.VIII.1936, el 13 segons la declaració de Margalef. Defunció inscrita a Margalef el 13 d'agost de 1936.¹¹⁰

COM: «tiros a la cabeza»; «arma de fuego», segons la declaració de Margalef.

QUI: no figura. Vegeu la fitxa anterior.

Rector de Capçanes. Josep Martí Cohí. Nascut a Tortosa.

ON ES VA TROBAR EL COS: no es va trobar. Segons la declaració de la seva mare, Cinta Cohí Panisello, feta l'agost de 1944, les seves restes es van trobar «en el termino de Tivisa, hará unos 2 años por un pastor».

DATA DE L'ASSASSINAT: 28.VII.1936. Defunció inscrita al registre civil de Capçanes.

COM: segons li van explicar a la seva mare, el cos presentava «fractura de la mano y en las costillas».

QUI: gent del poble amb gent de la Serra d'Almos. Segons la declaració de la seva mare, en la detenció va participar gent de Cornellà (?) i estava amagat en una cova.¹¹¹

110. AHN, Causa General, 1443, exp. 9, foli 6; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 18, 357, vol. 4, foli 21; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 40; p. 118.

111. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, folis 6, 110, 234-235, vol. 5, foli 102; AHN, Causa General, 1443, exp. 10, foli 5. Segons Sabaté, fou assassinat a finals d'agost en terres valencianes. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 47. És probable que el confongui amb mossèn Chulvi, assassinat a Almassora, com veurem més endavant.

Rector de la Figuera. Josep Estivill Bargalló. Nat al Molar. Filiació política, tradicionalista. Afillat al «partido carlista», segons la declaració del germà.

ON ES VA TROBAR EL COS: «Fue encontrado su cadáver en el término municipal de Marsá junto al empalme de la carretera a dicha población al salir de la carretera de Alcolea del Pinar a Tarragona». «El Señor Cura fue acompañado por el Presidente del comité hasta su casa en El Molá. Ciertos elementos de izquierda le insultaron antes de salir del pueblo, pero el Presidente del comité se impuso y lo sacó con todas las garantías hasta dejarlo en su casa antedicha. Este Sacerdote tuvo la desgracia de ser asesinado mas tarde por otros elementos, pero sin que se sepa haya tenido intervención en tal crimen el pueblo de La Figuera.» En acabar la guerra, les seves despulles es van exhumar i es van enterrar al Molar.

Segons Sabaté, «el rector que regentava la parròquia [de la Figuera], i que era fill del veí poble del Molar, va demanar que el duguessin al seu domicili amb els seus pares. Així ho feren, i al cap dels dies es va saber que havia estat assassinat, per un escamot de milicians, a la carretera de Móra a Falset, junt amb Mn. Antoni Perulles Estivill».

DATA DE L'ASSASSINAT: 12.VIII.1936. La seva mort figura inscrita al registre civil del Molar amb data 12 d'agost de 1936.

COM: «por arma de fuego», segons la declaració de Marçà. El seu germà diu que «según referencias presentaba varias heridas en la cabeza producidas por arma de fuego».

QUI: un del Molar i un que hi vivia. A la declaració de Marçà es diu que «se ignora a un que [sic] se supone fueron la patrulla de Mora». Segons la declaració del germà, va ser detingut a casa seva al Molar pel mateix que va detenir mossèn Antoni Perulles Estivill. Dona el nom d'un del poble i la resta diu que no els coneixia. Podrien ser els de la patrulla de Móra.¹¹²

Antoni Perulles Estivill, del Molar; segons Sabaté, poble on el va enxampar l'inici de la guerra. Segons el certificat de defunció era de Cornudella. Capellà del Seminari d'Oriola.

ON ES VA TROBAR EL COS: «Según declaración de dos testigos q[ue] declararon en el exp[edien]te para la inscripción de la defunción del sacerdote [...] el cadáver fue hallado en el término municipal de Falset el 26 Abril

112. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 303, 346, 407, vol. 4, foli 113; AHN, Causa General, 1443, exp. 16, foli 4; AHN, Causa General, 1444, exp. 3, foli 6; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 82.

39 y enterrado al siguiente dia en el Cementerio de San Roque de Molá». En una nota asseguruen que també van trobar el cos del rector de la Figuera.

DATA DE L'ASSASSINAT: va desaparèixer de la localitat el 13 d'agost de 1936. Segons Sabaté, fou assassinat el 12 d'agost, a la carretera de Móra a Falset, al mateix lloc que el rector de la Figuera. Aquesta data coincideix amb la que figura a la declaració de Marçà i amb la data que dona el seu germà en la declaració que feu davant del jutge municipal del Molar.

COM: segons aquesta darrera declaració, «no fue posible apreciar heridas». La seva mort es va inscriure al registre civil del Molar.

QUI: gent del poble. A la declaració de Marçà es diu que «fueron forasteros y desconocidos»; «se ignora a un que [sic] se supone fueron la patrulla de Mora». Segons l'esmentada declaració del germà, els «elementos rojos» que el detingueren anaven acompanyats per un veí del poble, un tal Àngel, que els va acompanyar fins a casa seva però no queda clar si es refereix a la casa d'aquest o a la del capellà, que en aquell moment vivia amb el seu germà.¹¹³

Rector del Lloar. Francesc Borrull Vallespi. Nascut a Pinell de Brai. Filiació política: «católico».

ON ES VA TROBAR EL COS: «En la casa donde vivia». La seva defunció es va inscriure al registre civil del Lloar el 24 d'agost de 1936.

DATA DE L'ASSASSINAT: 24.VIII.1936.

COM: «con dos heridas de arma de fuego en la cabeza». «Aquella mateixa vesprada li digueren que, si el trucaven a la porta, s'esmunyís per la de darrera, ja que així se salvaria. L'home ho féu, i, en intentar fugir, l'assassinaren. Ja li havien fet donar un diner que li era propi, i li asseguraren que el salvarien.»

QUI: gent del poble. Segons Sabaté, «féu cap la Brigada de la Mort; elements barrejats amb algun de local trucaven de porta en porta». La declaració del seu oncle no aclareix res, ja que no vivia al Lloar.¹¹⁴

Emili Sastre Margalí. Nascut a Miravet. Filiació política: «derechista». Rector de Marçà.

ON ES VA TROBAR EL COS: «carretera Alcolea del Pinar».

113. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 302, 339; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 131; AHN, Causa General, 1444, exp. 3, foli 6.

114. AHN, Causa General, 1444, exp. 1, foli 5; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 103; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, folis 16, 118.

DATA DE L'ASSASSINAT: 23.VII.1936. La seva defunció està inscrita al registre civil de Marçà.

COM: segons la declaració de la seva neboda, Carme Sastre Pujol, va ser detingut a casa seva per gent de Marçà el 23 de juliol i «asesinado en el lugar conocido por “Roca Roja” en la carretera de Alcolea del Pinar a unos tres kilómetros de dicha población. Su cadáver fue rociado con gasolina y quemado y fue hallado en el lugar antes indicado».

QUI: gent del poble. «Un grup de forasters armats el va detenir el 23 de juliol i l'obligaren a presenciar la crema dels altars i les imatges de l'església. Fou pres en un vehicle cap a la carretera de Falset, on fou bàrbarament mutilat i assassinat, i finalment el cremaren. L'endemà, un veí de Falset el va descobrir i, amb unes pedres, va soterrar el que quedava del se cos.»

Segons Queixalós, el 23 de juliol, després d'assaltar el temple parroquial, els forasters «anaren a cercar el sacerdot [...] i després d'haver-se persignat davant la crema de les imatges, se'l van endur amb el camió, i a uns 1.500 m passat Falset, a la carretera de Reus, el van assassinar».¹¹⁵

Rector de Margalef. Ramon Bada Pey. De Vilalba dels Arcs.

ON ES VA TROBAR EL COS: «en el sitio denominado Colldengrau en la carretera a unos 9 ó 10 kilometros de esta población». Segons la declaració de la seva germana Maria, el cadàver fou trobat a la carretera de Lleida, a pocs quilòmetres del poble.

DATA DE L'ASSASSINAT: 11.VIII.1936. El 12 segons la seva germana. La defunció està inscrita al registre civil de Margalef el 12 d'agost.

COM: «varias heridas mortales producidas por armas de fuego». Segons la seva germana, el van detenir a casa seva i estava malalt i «su cadáver presentaba varias heridas al cuello, al costado y manos».

QUI: «El crimen lo perpetraron varios forasteros según se dice y resulta cierto del pueblo de Pobra de Ciervoles. La víctima estaba escondido en una casa de la población y fue delatado por un tal Ramon Franch Manuel al comité de Pobra de Ciervoles. El delator es natural de Margalef y vecino de Pobra de Ciervoles». «Va estar uns dies amagat al camp i després al poble; algú degué denunciar-ho, car uns forans es presentaren i, sense cap avís, anaren a buscar-lo a casa. Se l'endugueren i el van matar fora del terme,

115. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 321, 410; vol. 4, folis 55, 163?, 169; AHN, Causa General, 1444, exp. 3, foli 4; SABATÉ, *Op. cit.* p. 112; QUEIXALÓS, *Op. cit.*, p. 117.

encara que fou portat a enterrar al cementiri local.» Segons la declaració de la seva germana, també hi havia algú de Margalef.¹¹⁶

Rector del Masroig. Ramon Pardell Sentís. De la Bisbal de Falset.

ON ES VA TROBAR EL COS: «Carretera Alcolea Riera Mas Pujols» (anotació ratllada); «en este término municipal [Marçà] y partida “Coma”». Segons la declaració de Josep Vernet Fernández, veí seu, «se dice fue enterrado en una finca lindante a la carretera de Alcolea, cerca del empalme, y luego trasladado al Cementerio de Marsá».

DATA DE L'ASSASSINAT: “primeros agosto 1936”, segons la declaració del Masroig; 8.VIII.1936. El 10 d'agost, segons Sabaté. La defunció es va inscriure al registre del Masroig el febrer de 1942 per ordre del jutjat d'instrucció de Falset.

COM: «por arma de fuego».

QUI: «Fueron forasteros y desconocidos»; «se ignora a un que [sic] se supone fueron la patrulla de Mora». Segons Sabaté, «per un grup de gent armada forastera». Segons la declaració ja esmentada d'un veí seu, el van detenir uns desconeguts, se'l van emportar cap a la carretera d'Alcolea «cerca del empalme de la de Molá a Marsá, en donde se dice lo asesinaron a tiros de fusil».¹¹⁷

Rector del Molar. Ramon Pedra Serrat. Nascut a Peníscola.

ON ES VA TROBAR EL COS: desaparegut. Sabaté també el dona per desaparegut. A l'informe de la Guàrdia Civil es diu que «desapareció de Molá el 12 de agosto del 1936, internandose por Capsanes hacia la Mola de este provincia». La seva germana, Maria Albiol Serrat, en la seva declaració afirma que «fue detenido en el pueblo de Molá [...] en el mes de Agosto de 1936, en las primeras horas de una noche que no puede precisar, estando en casa de una vecina llamada Angela que tenia dos hijos sacerdotes, cuya detención fue hecha por unos jóvenes que no conocía, sin que posteriormente haya tenido noticia alguna, respecto de su paradero». Els dos germans podrien ser Antoni i Prudenci Perulles Estivill.

DATA DE L'ASSASSINAT: «Se supone asesinado por los rojos. Si no fue reseñado en el estado nº 1 fue seguramente por ignorar que fuese asesina-

116. AHN, Causa General, 1444, exp. 2, foli 4; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 348-349, 405, vol. 4, folis 22, 33-34; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 118.

117. AHN, Causa General, 1444, exp. 4, foli 4; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, foli 363, vol. 4, foli 24; SABATÉ, *Op. cit.* p. 121.

do ya que se tenian referencias de haber sido visto en el pueblo de Capsanes días después de su forzosa fuga de ésta. [...] su desaparición de esta [el Molar] fue el 13 de agosto de 1936 ignorandose todo lo que se refiere a dicha supuesta víctima desde aquella fecha.» Finalment, al registre civil del Molar s'inscrigué, a instància del fiscal instructor de la Causa General a la província de Tarragona, el 6 d'abril de 1943 com a desaparegut, «a quien se supone asesinado por los rojos».¹¹⁸

*Rector de la Morera. Joan Vernet Masip.*¹¹⁹ Nascut a la Vilella Alta. Beatificat el 13 d'octubre de 2013 a Tarragona. Segons el *Beatificationis*, el comitè de la Morera el va acompanyar a la Vilella Alta, a casa dels seus pares. A la Vilella Alta va coincidir amb mossèn Joan Sans Masip. La resta del relat coincideix amb el que el qüestionari de la Vilella Alta relata sobre la sort d'aquest darrer mossèn.

ON ES VA TROBAR EL COS: Juncosa (Lleida). La seva defunció fou inscrita al registre civil de la Morera el 21 d'agost de 1936.

DATA DE L'ASSASSINAT: 21.VIII.1936

QUI: «comitè Puebla de Ciervos Pr. Lerida». El van detenir a casa dels seus pares, a la Vilella Alta. Vegeu a continuació el cas del rector de la Vilella Alta, Joan Sans Masip.

Segons el *Beatificationis*, a la Morera va aturar les destrosses a l'Església «persuadiéndoles del acto de incultura que representaba la destrucción de cuanto encerraba aquella Iglesia».¹²⁰

118. Segons Sabaté, el primer cognom era Pedro. Ara bé, a tots els documents de la Causa General hi figura com a Pedra. També afirma que era fill del poble. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 131; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 11, 142, 305, 307, 311-312, 314-316; AHN, Causa General, 1444, exp. 5, folis 18, 43.

119. Sabaté dona versions totalment contradictòries sobre com fou assassinat mossèn Joan Vernet. Vegeu p. 60 i p. 180. La de la pàgina 180 coincideix amb les que dona la Causa General (informe de la Vilella Alta), que, al seu torn, és coincident amb la que es dona a *Beatificationis*. Hem adoptat aquesta versió i hem descartat l'altra. D'altra banda, a la pàgina 139 Sabaté parla de mossèn Joan Benet Sentís, que segons ell era un capellà de Juncosa que fou afusellat dins del terme de la Morera. No he trobat cap referència a aquest mossèn en cap de les obres consultades, incloent-hi les llistes de capellans beatificats. Podria ser que el confongués amb Joan Vernet. La versió que en dona a la pàgina 60 és molt semblant a la descripció, ja comentada, de l'assassinat de mossèn Sebastià Tarragó. Bé podria ser que hagués barrejat informacions.

120. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, folis, 26, 27, 99; *Beatificationis*, p. 123-125.

Rector de la Vilella Alta. Joan Sans Masip. Nascut a Montblanc. Filiació política: «derecha». On es va trobar el cos: Juncosa (Lleida). Defunció inscrita al registre civil de la Vilella Alta el 16 de novembre de 1944, per ordre del jutjat.

DATA DE L'ASSASSINAT: 21.VIII.1936.

QUI: «El 21 de agosto de 1936 marchó de este pueblo, en coche con su hermano Jose Sans Masip a Montblanch donde éste residía, y al llegar a Poblade Servols (Lerida) varios vecinos de aquélla, de los que solo se conoce el apellidado «Nanjo» (a) Bosquet, detuviéronlos, y como al ser interrogado el Sacerdote declarara que en esta población [la Vilella Alta] se hallaba en casa de sus padres, el Sacerdote de Morera de Montsany, Mosen Juan Vernet Masip, aquéllos, entre los que se encontraba el «Nanjo», se personaron en ésta, e imponiéndose por el terror, se llevaron consigo, en el coche que trajeron, al malogrado Sacerdote Don Juan Vernet Masip (hermano del actual alcalde), el que fué llevado a Puebla de Servols (Lérida[]), y según se dice, este y el Sans fueron asesinados el mismo día 21 de agosto de 1936, a un Km. aproximadamente del pueblo de Juncosa (Lérida) en cuyo cementerio fueron enterrados.» Sabaté en dona una versió similar.¹²¹

Els quatre capellans que segueixen foren assassinats prop de la Torre de Fontaubella. Estaven amagats al bosc. Segons la declaració de la cunyada d'un dels capellans, un tal Salvador els portava menjar.¹²² Un grup de gent del poble, bàsicament els del comitè i uns quants més que els cobrien les espatlles, els va anar a buscar i els assassinaren.¹²³ A la declaració de la Torre de Fontaubella s'indica que els responsables foren persones del poble de la Torre «y demás elementos forasteros». En la seva declaració, el pare de Josep Maria Sancho afirma que hi havia també homes de Colldejou i que n'hi havia uns quants que els cobrien les espatlles, la qual cosa concorda amb un informe redactat per l'ajuntament el 1939.¹²⁴

Sobre el periple dels tres darrers capellans que es trobaven a Falset, *Beatificationis* en dona més detalls.¹²⁵ El diumenge 19 de juliol es van celebrar

121. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, foli 154; vol. 5, folis 40-41; AHN, Causa General, 1444, exp. 22, foli 4; CIURANA I SANS, Jaume. *La Baronia d'Entença*. Edita Jaume Ciurana i Sans, 2002, p. 180.

122. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, foli 3.

123. AHN, Causa General, lligall 1457, exp. 15, foli 31.

124. ACPR, Fons Ajuntament de la Torre de Fontaubella, Certificats actuació República, 1939, 194.12.

125. *Beatificationis*, p. 30-32.

els oficis religiosos acostumats i el dia següent anaren a demanar protecció a l'alcalde, Emili Llorens Rull, abans que el destituïssin. Per protegir-los, «los mismos revolucionarios, acompañaron a los tres Sacerdotes al domicilio de los Hermanos Monlleó Bové, uno de los cuales era y es organista de la Parroquia. En este refugio se vieron obligados a vestirse de seglar. [...] Hacia las tres de la madrugada los revolucionarios fueron a buscar a los tres Siervos de dios y acompañados por los dos hermanos Monlleó condujéronlos a las afueras, a la huerta de los señores Monlleó. Horas más tarde, por propia iniciativa, salieron de allí los tres Sacerdotes, refugiándose en la llamada huerta de D. Máximo Divorra, donde permanecieron unos días». Hi hagué falsetans que els portaren menjar, però arran dels controls que havien establert els milicians, passaren força gana i decidiren refugiar-se al mas d'unes senyores, les Asens, al terme de Marçà, on un veí els ajudava. Finalment decidiren anar-se'n i es refugiaren en una cova prop de la Torre de Fontaubella, on reberen l'ajuda dels pares de mossèn Josep Sancho Toda, que es va reunir amb ells. Allí foren descoberts i assassinats.¹²⁶

Vicari de Falset. Josep Maria Sancho Toda. Nascut a la Torre de Fontaubella. Beatificat el 13 d'octubre de 2013 a Tarragona. Filiació política: tradicionalista.

ON ES VA TROBAR EL COS: «en el término municipal Torre Fontaubella». Sabaté concreta que foren assassinats al Bosc de Magrinyà, mentre que el pare del capellà, Salvador Sancho Rofes, parla d'un bosc anomenat Fontaubella.

DATA DE L'ASSASSINAT: 12.VIII.1936. La data de la seva mort, segons la inscripció del registre civil de Falset, fou el dia 12 d'agost.

COM: «presenta heridas de armas de fuego».¹²⁷

Rector de Falset. Antoni Nogués Martí. Nascut a Mont-roig. Beatificat el 13 d'octubre de 2013 a Tarragona. Filiació política: tradicionalista.

Segons el *Beatificationis*, «en la Parroquia de Torre de Fontaubella impidió la celebración de un matrimonio civil no sin pocas y serias dificultades y disgustos». «Ante la laicización de las escuelas fundó y sostuvo la Es-

126. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, foli 25.

127. AHN, Causa General, 1443, exp. 15, foli 6; SABATÉ, *Op. cit.*, p. 68; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis, 322, 391, 392.

cuela Parroquial en la que recibían instrucción religiosa y cultural los hijos de los buenos católicos.»¹²⁸

Coadjutor a Falset. Ramon Martí Amenós. Nascut a Vallbona de les Monges. Beatificat el 13 d'octubre de 2013 a Tarragona. Filiació política: «de derechas». Fou el consiliari del Grup Sant Gregori de la Federació de Joves Cristians de Catalunya.¹²⁹

Nom. Joan Rofes Sancho. Veí de Riudecanyes i nascut a la Torre de Fontaubella. Beatificat el 13 d'octubre de 2013 a Tarragona. Rector de Riudecanyes.

ON ES VA TROBAR EL COS: segons el *Beatificationis*, «la persecución religiosa le sorprendió en Riudecañas, rehusando vestirse de seglar mientras estuvo en el pueblo. Sumió las Sagradas Formas en presencia de los escopeteros, quienes le hicieron salir del pueblo. A un kilómetro se quitó la sotana, [...] Llegó a Torre de Fontaubella en compañía de su hermana Gertrudis. [...] Refugióse solo en una casita de campo. En este refugio le visitó la citada hermana». Pel que sembla, es va veure obligat a deixar la casa i internar-se en el bosc, on va trobar els altres tres capellans que foren assassinats amb ell.

Segons el certificat de l'acta de defunció, fou enterrat al lloc de l'assassinat. Posteriorment, el degueren desenterrar, ja que la seva germana Teresa diu, en la seva declaració, que «su cadáver presentaba varios tiros en la cabeza fue hallado en el mismo lugar del hecho en 13-IX-39».

El 21 de juny de 1939 se'n va inscriure la mort en el registre civil de Riudecanyes, seguint les instruccions que va donar el jutjat de primera instància de Falset.

Segons el *Beatificationis*, «tenía gran cuidado y sumo interés en que nadie muriera sin Sacramentos. En Riudecañas sufrió mucho por la indiferencia religiosa del pueblo».¹³⁰

128. AHN, Causa General, 1443, exp. 15, foli 6; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, foli 324; vol. 4, foli 3; *Beatificationis*, p. 21-22.

129. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, folis 321, 323, vol. 4, foli 168; *Beatificationis*, p. 24; AHN, Causa General, 1443, exp. 15, foli 5.

130. *Beatificationis*, p. 28-29; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, folis 58-59, 160.

Capellans que exercien o es trobaven a la comarca per altres motius (predicació, refugiats...) i varen ser assassinats fora de la comarca

Rector d'Albarca. Francesc Pont Escudé.

On es va trobar el cos: segons Sabaté, va morir al *Riu Segre*, nom del vaixell que feia de presó, després de «sofrir una lenta agonia».¹³¹ No n'hem trobat cap informació més.

Rector dels Guiamets. Josep Chulvi Portalés.

On es va trobar el cos: segons Sabaté, «de moment es va escapar i s'amagà a Falset, on li van facilitar un passaport per marxar cap al seu poble, Almassora (Castelló), on l'esperaven per matar-lo».

DATA DE L'ASSASSINAT: segons la declaració d'Almassora, fou assassinat el 13 d'agost de 1936.

COM: sembla que el rector estava refugiat a casa de Ramon Castellví Jonullà i el 22 de juliol gent del poble amb gent de la Serra i de Móra d'Ebre atacaren la casa. «El referido Sr. Ramon Castellví Jonullà, junto con el Rvdo. Cura Párroco D. José Mª Chulvi, intentaron huir por la puerta trasera del edificio, pero fueron agredidos a tiros (aunque milagrosamente no fueron alcanzados) y detenidos. Más tarde fueron puestos en libertad vigilada.» Pel que sembla, va poder marxar al seu poble, on fou assassinat. El seu cos es va trobar en una partida del terme d'Almassora amb una ferida al cap.

QUI: gent d'Almassora.¹³²

Altres capellans els cossos dels quals es van trobar a la comarca

Ramon Pena Marco. Nascut a Capçanes. Havia estat rector de Marçà i Margalef. Ignorem quina n'era la destinació en el moment dels fets. El seu germà Josep va declarar que l'havien detingut a Móra la Nova, on tenia la seva residència.

ON ES VA TROBAR EL COS: a la carretera entre Móra i Falset. Segons la declaració del seu germà, a l'enllaç amb la carretera del Masroig. El seu cadàver es va trobar al Pont de l'Ametller. La defunció es va inscriure al registre civil de Móra la Nova el 24 de novembre de 1944, per ordre del jutjat de primera instància.¹³³

131. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 26.

132. SABATÉ, *Op. cit.*, p. 94, AHN, Causa General, 1400, exp. 14, foli 3; 1443, exp. 19, foli 9.

133. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, folis 105, 239-240, 296, vol. 5, folis 70-71.

DATA DE L'ASSASSINAT: 29.VII.1936.

COM: «els botxins li van traure els ulls».

Rector de Rasquera. Juli Sevillano Colon.

DATA DE L'ASSASSINAT: 22 o 23 de juliol de 1936.

Al terme del Masroig, concretament al Pont de l'Ametller, a finals de juliol de 1936 es va trobar el cos de Juli Sevillano Colon, amb ferides d'arma de foc. Un dels assenyalats com a sospitosos de l'assassinat era de Móra d'Ebre.¹³⁴

Rector de Llardecans. Ramon Molins Vila.

A la declaració de Margalef s'afirma que «se asesino a otro Sr. Cura en el sitio denominado Colldengrau se sabe era de Llardecans (Lérida) sin que se sepa ninguna otra seña. Su cadaver fue arrastrado y quemado». Els responsables serien gent del poble i no indiquen cap data. Se'ls demana un aclariment sobre el tema i, en una carta dirigida al fiscal de l'Audiència Provincial, l'alcaldia assegura que es tractava de Ramon Molins Vila, «era cura de Llardecans y natural de Almatret». El fiscal indagà i des de l'Ajuntament de Llardecans li respongueren el següent: «Que a ultimos de Agosto ó primeros de Septiembre de 1936» un turisme que conduïa un del poble i en què anaven gent del poble, juntament amb d'altres que «según se susurra del pueblo de Margalef (Tarragona) condujeron a la víctima [...] desde la Casa Rectoral hasta segun se supone el termino de La Palma (Tarragona) donde fue asesinado».¹³⁵

Rector de Nulles. Josep Rebull Mariné. Nascut a Botarell. «Según versiones era natural de Botarell, y fue antes cura parroco de Torre de Fontaubella». L'ajuntament de la localitat ho va confirmar en una carta.

On es va trobar el cos: Pont de l'Aubaga, Pradell. La defunció es va inscriure al registre civil de Nulles el 17 de novembre de 1941, per ordre del fiscal de la Audiència Provincial de Tarragona, que era l'instructor delegat a la província de la Causa General Va ser enterrat a Pradell, on també figurava inscrita la seva mort.

DATA DE L'ASSASSINAT: 15.VIII.1936. El 16 segons la inscripció de la defunció.

COM: «heridas de arma de fuego».

134. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 3, foli 116.

135. AHN, Causa General, 1444, exp. 2, folis 17, 30

QUI: «Se ignora en este pueblo pues casi siempre fueron perpetrados estos hechos por la noche».¹³⁶

A l'informe d'Ulldemolins es detalla que es va trobar el cos d'un capellà que podria ser el que segueix.

Josep Miró Recassens. A l'informe de la Pobra de Cérvoles, que és el document en què ens basem, s'hi diu que era capellà beneficiari a la localitat.

ON ES VA TROBAR EL COS: «carretera (Hostalet)», Ulldemolins.

DATA DE L'ASSASSINAT: 19.VIII.1936.

COM: «arma de fuego», «presentaba heridas de arma de fuego y de arma blanca».

QUI: «comitè de Pobra de Ciérvoles».¹³⁷

Altres capellans relacionats amb la comarca dels quals hem trobat informació

Al llibre *Cabacés, el meu poble*, Vall parla de mossèn Josep Pasqual, que havia estat rector del poble des de 1916.¹³⁸ Segons que es desprèn de la informació que hem recollit, aquest capellà ja no residia a la localitat ni fou assassinat per gent de la comarca. Tanmateix, per esvair dubtes, hem inclòs a continuació la seva fitxa.

Josep Pasqual Masip. Nascut a la Fatarella. Havia estat rector de Cabacés.

ON ES VA TROBAR EL COS: la Fatarella, localitat on residia en el moment dels fets. La inscripció de la seva mort es va realitzar el 25 de setembre de 1942, seguint les instruccions del jutjat de primera instància de Gandesa.

DATA DE L'ASSASSINAT: 27.I.1937. El 26 de gener de 1937, segons la declaració de la Fatarella. Es trobava a la localitat de la Fatarella probablement ja jubilat, ja que tenia 66 anys.

QUI: segons la declaració del seu germà Faustí, «fue detenido por patrulleros forasteros» a la casa on vivia, «siendo conducido a la casa nº 2 de la Plaza de España de la cual fue sacado a las dos de la madrugada del día

136. AHN, Causa General, 1444, exp. 11, foli 23, foli 30; AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 2, folis 71, 153, 260, 274; vol. 4, folis 126-127.

137. AHN, Causa General, 1462, exp. 33, folis 2, 39.

138. VALL, *Op. cit.*, p. 130

26 del mes antes citado [gener de 1937]». El cadàver fou trobat en un dels carrers del poble.¹³⁹

Adolf Vallès Vallès. Era capellà i guiametà. Segons la declaració dels Guaimets, quan se'ls va preguntar sobre la seva sort no en sabien res de res «por carecer de ningún antecedente oficial que así lo acredite, además hacía algún tiempo que tenía su residencia en Barcelona, aunque sus familiares la tengan en esta población, los cuales sí creen fué asesinado, por indicios que han podido recoger». En l'informe de la Guàrdia Civil de 1942, s'hi diu que va ser assassinat però que s'havia traslladat a Barcelona, sense que digui en quin moment. No he trobat cap més informació sobre aquest mossèn.¹⁴⁰

PERE AUDÍ FERRÉ

139. AHN, Causa General, Pieza décima, 1457, vol. 4, folis 142-143, 203; AHN, Causa General, 1445, exp. 4, foli 4.

140. AHN, Causa General, 1443, exp. 19, folis 2, 14, 28.

◆ Bibliografia

- ANGUERA, Pere; ARAGONÈS, M. *El Priorat de la Cartoixa d'Escaladei*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort, 1985.
- Beatificationis seu Declarationis Martyrii*. Impremta Torres Virgili. Tarragona, 1952.
- BIETE FARRÉ, Vicenç. *Cabacés, un poble al peu del Montsant*. Cabacés: Ajuntament de Cabacés, 1991.
- CÁMARA OFICIAL DE LA PROPIEDAD URBANA DE REUS. *Estadística de las daños causados por la guerra en las ciudades de Reus, Tarragona y Tortosa y resto de la provincia*. Reus, 1941.
- CIURANA I SANS, Jaume. *La Baronia d'Entença*. Edita Jaume Ciurana i Sans, 2002.
- CLIMENT, Lluís. *Rojos en Tarragona y su provincia*. Tarragona, 1942.
- CONGREGACIÓ DE LA PURÍSSIMA SANG. *150 anys de presència i de fidelitat*. Congregació de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist, 1999.
- CUBELLS CUBELLS, Àngel. *Història del Molar*. Lleida: Editor Àngel Cubells, 1973.
- GORT JUANPERE, Ezequiel. *Història de Cornudella del Montsant*. Reus: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, 1994.
- LLADONOSA, Josep. *Ulldemolins. Història, costums i tradicions*. Cornudella: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort, 2004.
- QUEIXALÓS, Rafel. *Marçà reculls de la seva història*. Marçà: Edita Rafel Queixalós i Fucho, 1992.
- REAL SOCIEDAD ARQUEOLÓGICA TARRACONENSE. *Los Monumentos Arqueológicos y Tesoro Artístico de Tarragona y su Provincia durante los años 1936-39*. Memoria de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense.
- SABATÉ I ALENTORN, Jaume. *Torroja del Priorat. Recull històric de la vila*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997.
- SABATÉ I ALENTORN, Jaume. *Víctimes d'una guerra al Priorat (1936-19..)*. Barcelona: Dalmau Editor, 2002.
- TOLDRÀ PARÉS, Montse. "Mig segle d'història d'un poble (Ulldemolins 1900-1950)". *Quadern d'Ulldemolins*, núm. 8. Falset, 1994.
- VALL MASIP, Joan. *Cabacés, el meu poble*. Cabacés, 1999.